

RŪSTYBĖS ŠVIESA KAZIO BORUTOS POEZIJOJE

Pripažindami Kaziui Borutai reikšmingą vietą lietuvių literatūroje, vis dėlto kartais primirštame, kad Boruta toli gražu ne visus savo talento grūdus subėrė į *Baltaragio malūną*. Gyva ir nerami jo kūrybinė dvasia išsišakojo po liaudies pasakas rinkiniuose *Dangus griūva* ir *Jurgio Paketurio klajonės*, nukrypo į romaną, kur surado skaudžių *Medinių stebuklų* ir jau pokariniam laikotarpy pasistatė socialistinio režimo *Sunkius paminklus*. Boruta išvertė nemaža Šekspyro (Shakespeare'o), Šilerio (Schillerio), Ibseno (Ibseno) ir kitų autorių veikalų, nors yra skaitytojų, kurie jį geriausiai prisimena kaip A. Tolstojaus gana vidutiniško romano *Petras I* vertėją. Galbūt mažiausiai išliekančio atgarsio susilaukė Borutos poezija, nors joje atsispindi toks pat nenuoramos talentas, ta pati turtinga vaizduotė kaip ir kituose jo veikaluose. Užtat reikia sveikinti „Vagos“ leidyklą, 1970 m. išleidusią daugmaž pilną Borutos eilėraščių rinkinį, pavadintą *Neramūs arimai*, ir tuo suteikusių galimybę tiek Lietuvos, tiek ir išeivijos skaitytojui pažvelgti į jo poezijos palikimą iš šios dienos perspektyvos.

Borutos santykis su skaitytoju kaip ir visas jo gyvenimas dažnai buvo paženklintas nusivylimu. Rašydamas su beatodairišku angažavimusi žmogui, už kiekvieną žodį brangiai mokėdamas širdies krauju, jis sunkiai ieškojo platesnės skaitančios publikos, kuri priimtų tą jo žodį net ir veltui, kaip dovaną. Borutos didžiausia meilė ir pasiaukojimas – idealus skaitytojas – sveikas ir stiprus kaimo bernas, savo paprastume vis dėlto sugebantis giliai pajausti rašytinę poeziją, mokantis audringai, svajingai, poetiškai mylėti savo žemę, kupinas gaivalingos katastrofiškos neapykantos išnaudotojui – buržujui miestui, – toks bernas iš tiesų buvo daugiau išgalvotas negu tikras žmogus, greičiau tik centrinis poetiškas įvaizdis, pats buvo tik Borutos žodis, o ne gyvenimo tikrovė, kurią ilgimasi žodžiu pasiekti.

Norėdamas tam įsivaizduotam bernui sakyti jo šiurkščią, aiškią tiesą, manydamas, kad poezija ir tiesa yra iš esmės tas pats dalykas, Boruta atsižadėjo to, kas tada būtų poezijoje melas, būtent: išviršinio grožio, sklandumo, rafinuotų metaforų, lankstumo, muzikalumo, klasiškų eilėdaros formų – viso to, kas jaudintų išprususio miestelėno širdį. Jau gana vėlai – po 1955 m. – nedaug tepasimokęs iš savo ankstesnių sunkumų ieškant skaitytojo (Boruta buvo nepamokomas žmogus), jisai šitaip išreiškė savo poetinį credo:

*Daug laiko sugaišau, kol sužinojau,
kad eilėraščiui visai nereikia
nepaprastų sąskambių ir žodžių,
o reikia tik paprasčiausios tiesos
iš tikros širdies į širdį kalbos.*

*To visiškai su kaupu užtenka,
kad eilėraštis amžius gyventų.*
(*Neramūs arimai*, p. 205)

Per tą vadinamąją paprastą tiesą jis prarado ne tik bukapročius buržujus, kuriems, anot Radausko, „arbata stipri, o muzika švelni patinka“, bet ir poezijai palankius skaitytojus, užaugusius Maironio, Putino, Sruogos, Aisčio, Brazdžionio, Miškinio tradicijose, suvokusias jų „ornamentuotą kalbą“ kaip

poetinę kalbą apskritai. Borutos nelaimei, jo eilėraščiai reikalauja plataus poetinės kalbos ribų supratimo ir tuo pat metu atidaus susikaupimo prie atskirų detalių. Jie taip pat reikalauja didelės tolerancijos jo politinėms aistroms, išreikštoms agresyvia, jokių kompromisų nežinančia kalba. Kantrybės čia reikia mokytis pradėdant nuo supratimo, kad Borutos revoliucinė retorika kyla ne iš kokios nors ribotos marksistinės, socialistinės pasaulėžiūros, bet iš gilios ir skausmingos meilės žmogui, kad tai iš tiesų ne politika, bet didelis šauksmas prie nukryžiuoto žmogaus. Apsišarvavę atidumu, plačia tolerancija Borutos aistrai ir žodžiui ir retkarčiais tiesiog šventa kantrybe, galime pradėti atsargiai skinti dygius jo poezijos vaisius, kurie tada už viską atlygina savo paslėptu brandžiu saldumu.

Boruta pradėjo savo eiles spausdinti nuo 1925 m. nedidelėmis knygelėmis, kurių į 223 *Neramių arimų* puslapius sutilpo ištisos devynios. Kiekviena jų išreiškia vis kitokį jo kūrybos aspektą, ir nors jas visas jungia nenutrūkstanti skausmingos, maištingos meilės žmogui gija, nėra nė vieno atskiro rinkinio, kuris visiškai atstovautų visoms jo poezijos savybėms. Užtat tenka bent į kelias pirmąsias knygytes pažvelgti chronologine tvarka, kaip į Borutos poetinės brandos etapus.

1961–1962 m. sudarytame viso savo amžiaus eilių ir poemų rinktinės plane Boruta pirmąją knygą, apimančią eilėraščius nuo 1921 iki 1926 m., taip apibūdino: „Jaunystės nerimavimai, ieškojimai, meilės ir gamtos motyvai“ (p. 404). Jeigu kalbėtume apie poezijos turinį kaip dalyką, atskiriamą nuo formos, tai prie šito paties Borutos aprašymo nedaug kas liktų ir pridėti. Poetas linksmai šūkauja, kad „Ali–alio! Pavasaris!“, jis žada „bristi pievas pabare / savo laimės pažiūrėti“, ir garsiai skelbia:

Einu gyvent beprotiškai pašėlęs:

– rankas ištiesęs mylimai,

– iškėlęs vėtrai vėliavas (p. 21).

Vėjas, arba, kaip Boruta vadina, „viesula“, siejasi su nerimu, meile ir bundančia maištinga revoliucine dvasia kaip išliekančios sąvokų ir įvaizdžių gijos, kurios nusitęsia ir per vėlesnius rinkinius. Tačiau poetu Boruta tampa, kada šie įvaizdžiai siedamiesi su eilėraščių ritmu ir sąskambiais sukuria gilesnę, tiesiogiai neišsakytą semantinę plotmę, tą tikrąjį „turinį“, kurio buvimą parašytieji žodžiai tik nurodo kaip gairės. Šį „antrąjį tekstą“ Boruta pirmiausia kuria iš garsų sąskambių, sudarydamas savotišką „semantinį lauką“ apie vienodai ar panašiai skambančių žodžių grupes. Tų antrinių prasmių savitarpis santykiavimas ir įtaigoja tartum paslėptą eilėraščių „kalbą“ turinį. Pavyzdžiui, posmelyje:

Laisvo vėjo valia drumstis.

Žalio šilo – gausti:

Tai ir man negali niekas

gausti, drumst uždrausti (p. 20).

Tiesioginė plotmė žodis „valia“ sieja vėją su žodžiu „drusmtis“, o šilą – su žodžiu „gausti“, tuo lyg paskirdamas kiekvienam savo funkciją. Jo herojus – pats poetas. Per negatyvų valios, laisvės atitikmenį „negali niekas uždrausti“ jisai paskelbia savo teisę į vėjo ir į šilo laisvę, sujungdamas abiejų funkcijas savyje. Tačiau tai išreiškiantys trys paskutinės eilutės žodžiai turi ir specialų garsinį santykį: *gausti* skamba kaip *drausti*, išskyrus dvibalsį *au*. Daliniais garsų pasikartojimais visi trys žodžiai susipina į artimą prasminį santykį, kuriame sąvoka „uždrausti“ atrodo lyg natūrali „gaudimo“ ir „drumstimo“ pasekmė. Sakyti, kad niekas negali drausti, tada pasidaro tolygu maištui, protestui, prieš

garsų sąskambiuose pasireiškusių, tartum neišvengiamą dalykų santvarką – pro nekaltą gamtovaizdį prasišviečia paties Borutos maištinga, audringa dvasia.

Eilutė „gausti, drumst uždrausti“ yra simetriškai išdėstyto garsų sąskambio pavyzdys, kurį galime vadinti „vidiniu rimu“. Boruta vidiniais rimais moka žaisti ir subtiliau. Štai eilėraštis „Dienojant“:

Dienojant veršiai pievose bliana.

Taip žalia, kad akį net veria.

*Dobilai, žolės ir vasarop vasarojus
sprogdami iš žemės želia.*

*Klampoja buliai dobilų žalių,
vos pradėjusių rausti, ragauti.*

*Per vasarųjų veršiai patraukė
paskui baubiantį žalą jautį.*

Pliaukši piemuose sieksnio papliauška:

Rinkitės, veršiai ir buliai, į krūvą!

ne savo gerkle tarp pievų šaukia,

nes žemę užliejo žalia pavasario jūra (p. 23).

„Dienojant“, „pievose“, užimdami pirmą ir trečią poziciją pirmoje eilutėje, apytikriai rimuoja, tuo maždaug suartėdami ir savo prasmėmis. „Veršiai“ ir „bliana“ antroj ir ketvirtoj pozicijoj yra čia savo prasminėmis funkcijomis artimi žodžiai, taigi jie tarp savęs išlaiko savotišką „semantinį“, nors ne garsinį, rimą. Antroje eilutėje žodis „žalia“ įveda spalvą ir naują garsinę temą, o „veria“ perima skiemenį „ver“ iš pirmos eilutės. Taip tarp žodžio „veršis“ ir to, kas „akį veria“, užsimezga atskiras ryšys, šalia to, kas tiesiogiai išsakyta: „taip žalia, kad akį veria“. Įdomu pastebėti, ko Boruta siekia: normalioj kalboj santykis tarp garso ir prasmės yra visiškai arbitrarinis, mūsų nepasirinktas, bet mums vis vien absoliučiai privalomas. O Boruta poetiškoj kalboj ieško santykių tarp garso ir prasmės, kurie peržengtų ribą to, kas arbitrarai privaloma ir sudarytų galimybę dar kitą garsų-prasmių santykiavimą laisvai pasirinkti, taip suorganizuoti, kad jie įgytų viename specialiaame eilėraščio vienete savo pačių atskirą absoliutų privalomumą.

Trečioji eilutė dalijasi į dvi puses, iš kurių pirmoji, „Dobilai“, „žolės“, rimuoja savo prasme, o antroji – „vasarop, vasarojus“ – ir prasme, ir garsais. Galima pridėti, kad skiemenys „vasar“ sudaro tam tikrą garsų „veršiai“, „veria“ variantą, o „žolės“ atitinka „žalią“. Pridėjus ketvirtąją eilutę, matome tematinę grandį: „žalia“ ir „žolės“, „iš žemės“, „želia“, savo semantika artimą pirmosios eilutės įvaizdžiui „dienojant pievose“. Tolesnė eilutė „klampoja buliai dobilų žalių“ sujungia „veršio“ temą su „žolės“ tema ir suteikia jai specialų jausminį atspalvį per aliteracijų žaidimą: (k)lam– (b)ul... (d)obil – (ž)al, tartum kažkur už žodžių prasmių girdėtusi kažkokia melodija, gal kaip iš piemens dūdelės. Pradedama ryškėti, kad Boruta stengiasi taupyti žodžius, ribotis tais, kurie savo prasmėmis ir garsų pasikartojimais bei tų pasikartojimų variantais yra viens kitam kažkaip aiškiau ar paslaptinčiau giminingi. Tačiau ši „giminystė“ egzistuoja išimtinai tik šitame eilėrašty ir ne tiek kaip faktas, o daugiau kaip viliojanti galimybė, ir ji kyla iš specialiai apmastytos eilėraščio struktūros. Interpretacijos kalba šios giminystės neaprašys, nes kas įmanoma kitaip išreikšti drauge ir nebepriklauso specialiai poezijos kalbai, taigi poetiškos tiesos atžvilgiu yra melas. Čia prisimena Jono Aisčio skundas: „žodis-žiedas, pumpure nuvytęs, / Jis numiršta į pasaulį pakeliui“. Boruta kaip tik žūtbut ryžtasi tą vidinę žodžių tiesą išlaikyti ir perduoti, melu nepavertusią. Jis suvokia, kad tam reikia pasikliauti ne tiek pačiais žodžiais, kiek tuo, kas neišsakyta, tarp jų laikosi, kaip magnetinis laukas. Tai padaryti Borutai

įmanoma ne dėl eilėraščio ornamentikos, bet dėl jo architektūros: pasikartojimų sistemos eilėraštyje Borutai turi ne pagražinamąją, bet semantinę funkciją. Poetiška kalba susidaro santykiaujant garsų struktūroms, o ne dėl iškilų „poetiškų“ posakių. Toks specialus poetiškumas neatsiveria be kruopštaus skaitymo ir be tam tikro atsipratinimo nuo to, ką poezijoje būtume įpratę vadinti „grožiu“ ir „idėja“.

Kitoje Borutos knygoje *Dainos apie svyruojančius gluosnius* garsų sąskambiai ne taip metasi į akį ne todėl, kad jų rolė eilėraščių architektūroje būtų sumažėjusi, bet todėl, kad pagrindinis skaitytojo dėmesys nukrypsta į dinamišką naujų įvaizdžių, naujų išgyvenimų antplūdį. Pats Boruta iš 1961 m. perspektyvos šią knygą apibūdino palyginti gana švelniai: „Susidūrimai su prieštaravimais tarp senojo kaimo ir naujosios kapitalistinės Lietuvos, klaidžiojimai ir ieškojimai“ (p. 404). Iš tiesų tiksliau būtų kalbėti apie tragiškus konfliktus, tiesiog katastrofas negu apie „susidūrimus“, nes Boruta savo eilėraščiuose iš tikrųjų ne tiek mums rodo istorinį „senąjį kaimą“ ir „kapitalistinę Lietuvą“, kiek savo paties aistringą, tragišką sielą. Užtat poetiniai kaimo ir miesto modeliai poetui išauga iki hiperbolės ir užsikrauna gilių emocijų išgyvenimų našta, tuo tapdami Borutos dvasios matmenis atitinkančiais žodiniiais pasauliais. Kaimas ir miestas susikerta tiesiog savo poetiniais įvaizdžiais – perėjimas iš vieno į kitą yra tolygus nepaprastai skausmingam procesui, kurio metu kaimą aprašantieji vaizdai ir palyginimai, metaforos, pasilikdami savimi, turi vis dėlto pasiimti miestui atstovaujančiomis prasmėmis. Tai kova tarp žodžių šviesos ir tamsos, tarp gyvo kūno ir geležies, tarp idilijos ir pragaro vartų. Struktūrinis šio konflikto išsivystymas maždaug toks: kaimo įvaizdžiai (šiaudinė pastogė, gluosniai, karvės) poeto ar jo antrininko, kaimo berno, apsisprendimu vykti į miestą laimės ieškoti išstatomi negailestingam ir nenugalimam geležiniam miesto vėjui, kuris sunaikins gimtąją sodybą ir tikriausiai patį berną. Autoriška to berno pusė atgailoja ir apverčia savo būsimą ar jau įvykusį žlugimą, o „berniškoji“ – jūliai laikosi prieš miestą, grasina jį nugalėti, tapti plieniniu žmogum – proletaru, išlaikiusiu tyrą kaimišką širdį. Kaimo naikinimas vyksta jam atstovaujančių vertybių-įvaizdžių transformacija į geležį ir cementą. Vietoj sodžiaus dainų – geležinis miesto giesmynas, vietoj senos kaimo burtų išminties – miesto kaminai, „mūriniai raganiai“, tarp kurių „aš prikaltas būsiu“. Senoji geležinio vilko legenda įsiprasmina ironiškai: tai miestas, pats tas vilkas, ryja žmonių kūnus ir sielas. Kaimo girios tampa miesto kaminais – betono giriomis, geležinėmis giriomis; miesto gatvėmis trankosi automobiliai – geležiniai buliai. Kovos rezultatas – arba visa ta geležim virtusi miesto grasa sutriuškina neišsigimusio kaimo berno sielą, arba jisai, nugalėtas, pasiims to plieno kietumą ir taps nugalėtoju – revoliucionierium. Eilėraščių nuotaika apskritai svyra pesimistinėn pusėn: poeto „aš“ sugretinamas su miesto sunaikintomis figūromis: pastipęs gatvėj arklys, paklydusi tarp miesto suodžių kaimo varna, savo jėgas ir jaunystę praradusi dainininkė Čigonė, galop suniekinta skersgatvių prostitutė. Eilėraščiuose pradeda skambėti gaili melancholiška gaida, primenanti sentimentalius rusų poeto-kaimiečio Jesenino verkšlenimus: čigonės, gitaros, girtavimas. Tačiau Boruta toli pranoksta Jeseniną savo dvasios vyriškumu, sugebėjimu tuoj atgauti dvasios kietumą, pasiryžimą, šventą pasipiktinimą, tą didžiąją rūstybės šviesą. Labai gerai Borutos charakterį išreiškia ši ištrauka iš *Naktovidžio žvaigždžių* rinkinio:

*Per naktį ašaras pats savo gėriau
ir gerdamas dūmojau,
o, rytui auštant, blaivas atsistojau
ir sau tariau:
– Tu savo sielvarto laše ne paskandinsi,
tik pats kaip lašas jūroj dingsi*

*Tai prablaivėk ir eik,
tai su visu pasauliu pakalbėti reik...* (p. 184).

Užtat Borutos eilėraščiai šiame rinkiny labiau primena kairiuosius vėlyvų trečio ir ketvirto dešimtmečio Vakarų rašytojus, pasaulinio karo sukrėtus ir ekonominės pasaulio krizės užrūstintus. Daugiau emocinis ir energingas negu Upton Sinclair (Apton Sinkler), laisvas nuo Hemingway (Hemingvej) narciziško pozavimo Boruta savo konfliktų aštrumu, savo pykčio grynumu daugiau primena Federico Garcia Lorca (Federiko Garsija Lorka), o dar daugiau – piktus ir žmogų mylinčius pokario vokiečius kaip grafikę Kathe Kollwitz (Kete Kolvits). Pavyzdžiui, eilėraštyje „Daina apie gatvių mylimąją“ Boruta, skaudžiai užgautas miesčioniškų žmogaus išniekinimo vaizdų, pratrūksta šventu ir šventvagišku pykčiu prieš visa tai leidžiančią visuomenės santvarką:

*Prakeikiu aš jūsų biržas ir rinkas,
bažnyčią, moralę ir visą paguodą.
Negaila man būtų viską išsprogdinti,
kur meilę
ir kūną, ir sielą parduoda* (p. 43).

Po Borutos mūsų poezijai reikėjo laukti iki pat Algimanto Mackaus, kol ir vėl sušvito savaip panaši ir, žinoma, savaip kitokia, rūstybės šviesa. Kitaip sakant, Borutos asmeny turėjome ir ankstyvesniąją neornamentuotos kalbos generaciją. Galbūt kiekvienas laikotarpis ją turi. Ir ta jos kalba visuomet būna „ornamentuota“ – daugialypė ir daugiaprasmė, nes meno kalba iš tiesų kitokia ir negali būti, kad ir ko siektų pats autorius. Paimkime Borutos eilėraščio „Laiškai iš kaimo“ ištrauką:

*O vakar brolis rašė laišką.
Taip mielas raštas to, kurio ranka
lengviau nuvaldo žagrę, negu plunksną.
Kreivų raidžių eilė kaip kaminas,
plačiai pravėrus burną,
žaliųjų dūmų kamuoliais
į vakaro sutemusią palėpę rūksta.
Rašo jis:*

*– Jau suvertė pavasariui ant strėnų
pirmą riebią vagą,
pūdymų pašonėse putoti taškosi upokšniai,
žalias kaimas pučia maištui ragą,
ir pavasariniai vėjai pro pakraiges šniokščia* (p. 46).

Jau viduramžių riteriai didžiudavosi tuo, kad nemoka rašyti. Romantiškoj literatūroj, pavyzdžiui, Walter Scott (Valter Skot) romanuose, šitokį neraštingumą apgaubia savotiško pranašumo aureolė. Kilnūs veiksmo ir kovos žmogus su panieka žiūri į susikūpinusius rašeivas, perrašinėjančius kažkokį ten, galbūt Aristotelį. Laikai mainėsi, užaugo artojo ir proletaro išdidumas, ir literatūroje jis paveldėjo riterišką veiksmo ir žygio dvasią, o niekingais plunksnagraužiais dabar jau tapo raštinės žiurkės, engėjų klasės tarnai, kartu su tokiais poetais, kurie anot Borutos, kalba „balsu uždusiu, / kada reikalingas / skambus / ir smarkus / berniškas žodis“ (p. 77). Borutos džiaugsmas atpažįstant savo

brolių ir savo dvasios brolių žmoguje, kuris tiesesnę vagą išvaro arimuose negu popieriuje, taigi nėra taip jau tiesmukai paprastas, o turi savo istoriją civilizacijos ir poezijos tradicijoj. Jos rémuose šis kreivas brolio raštas išeina iš popierinės įvaizdžių plotmės ir įsirikiuoja į tikrovės: dirvos vaga, kaminų eilės, darbininkų gretos, revoliucija, eisena į šviesią ateitį. „Žalieji dūmai“ šitam kontekste išreiškia metaforinį kontrastą su juodaisiais fabrikų dūmais mieste ir kartu įgyja sudėtingą simbolinę funkciją. Paties brolio cituojami žodžiai, pilni sodrios gamtos, gyvybės, nerimo ir vėjo, savo turtingais garsų sąskambiais imituojantys pavasario aistringą šnibždėjimą, yra tartum metaforos „žali dūmai“ išvystymas ir išplėtojimas. Kontrastas tampa dar ryškesnis, kada šias eilutes skaitome juodo, geležinio, žmogėdriško miesto vaizdų fone. Galop paaiškėja, kad išdidusis mažaraštis, o ir pats jį sukūręs Boruta, iš tiesų labai gerai išmano rašyti.

Kartais norisi galvoti, kad kaip tik šiame talente likti poetu vaizduojant berną ir glūdi visa Borutos laimė ir nelaimė. Nelaimė, nes būti poetu jau savaime reiškia negalėti niekados pasakyti „paprasciausios tiesos“ – bet kuri meno kalba išsakoma tiesa visuomet yra sąlyginė ir sudėtinga. Borutos „nepoetiškas“ štilius gražiai telpa plačiojoje poezijos tradicijos srovėj kaip vienas iš jos „minusinių variantų“. Išsivadavimo nėra – poetas visuomet lieka pats savo žodžių kalinys. O laimė – galbūt ta, kad savo maištingais bandymais Boruta norom nenorom praturtino lietuvių poezijos žodyną ir praplatino jos išraiškos – tikrovės transformacijų – galimybes.

Rinkinys *Dainos apie svyruojančius gluosnius* prasideda eilutėmis:

*Gluosniai! Gluosniai! Apie jus dainuosiu,
apie jus!
Gal ir aš rytoj svyruosiu,
vėjas kur papūs* (p. 31).

Savo įžanginiame žodyje į *Neramius arimus* Juozas Baltušis porina, kad tie žodžiai esą išraiška Borutos „ilgamečio nepajėgumo subrandinti savyje aiškias ir tvirtas idėjines pozicijas“, taigi Boruta svyravo, kaip gluosnis ar švendrė, kur papūtė vėjas. Baltušiuvi reikėjo atidžiau skaityti, ir jis būtų tame gluosnių įvaizdyje pamatęs ne bevalio idėjinio silpnumo išraišką, o kaip tik priešingai – tamsaus ir fatališko pasiryžimo žūti už vidinę savo tiesą. Raktas į tą svyruojančio gluosnio „mįslę“ glūdi vėliau rinkiny, eilėraštyje „Paskutinė išpažintis“:

*Didžioji nuodėmė nebus man atleista,
ir atleidimo gal aš nemaldausiu.
Vis tiek, ar virvė, ar kulka,
o galą gausiu.
Raudos manęs papieviai,
ir gailiai verks po kryžiumi mama,
bet man – tikram bedieviui –
kryžiuotis jokia naujiena.
Nebus juk paslaptis,
kad aš –
ant kryžkelių atstoju Kristų... (p. 48)*

Tėviškės svyruojantys gluosniai ir vėjų siūbuojamas pakaruoklis, šventi šalikelės kryžiai ir nukryžiuotas žmonijos atpirkėjas, revoliucijos pranašas poetas-bernas čia susijungia į skaudžiai

ironišką, aukštos emocinės įtampos poetinį simbolį. Trečioji Borutos knyga *Kryžių Lietuva* kaip ir išvysto šį simbolį į ištisą kryžių – kartuvių motyvą, apie kurį kaupiasi knygos tematika – darbo žmonių skriaudos, jų maištas, jų katastrofiška kančia. Pirmajam rinkinio eilėrašty tema nusakoma šitaip:

*Ant dūšios gėlos tiek. O veide
sielvarto,
kad kryžiai kryžkelėse keikias,
žiūrėdami į kartuvių vartus.*

*Tie kryžiai – Lietuva,
Tie vartai – Lietuva.
O Lietuva – tai mano tėviškė (p. 53).*

Knygoje surinkti eilėraščiai apima tarpą nuo 1926 iki 1929 m. – neramų laikotarpį Lietuvos istorijoje, su gruodžio 17-os perversmu, su riaušėmis ir bruzdėjimais Suvalkijoje, Tauragėj ir kitur. Į visa tai Boruta ir atsiliepia – jo kaimo bernas dabar beviltiškai gina savo tėviškę nuo kapitalistų. Čia ir vėl Borutos angažavimasis, pasipiktinimas sukuria Lietuvos kančių hiperbolišką paveikslą. Štai Tauragės pučo dalyviai, pavirtę į masinę nukankintųjų eiseną:

*Tais vieškeliais nakčia ir dieną
kalėjiman žemaičius varė.
Dūzgimas pančių verkė ant rugienų
nuo Tauragės iki Žagarės.*

*Dūzgimas pančių ant žemaičių rankų,
dūzgimas pančių ant žemaičių kojų.
Už ką? Kodėl? Krūtinėj širdys trankos,
ir akys žvelgia drąsiai į rytojų (p. 55).*

Eilėraštis „Liūdna pasaka“, savo pavadinimu atsišaukiantis Jonui Biliūnui, sujungia liaudies pasakų ir dainų motyvus liaudies dukrai – kankinei aprašyti:

*Langas kryžiuotas, prie vartų sargai
su šautuvais sergėjo jį.
Prisiminė man užkerėti vaizdai,
pasaka su karalaitė gražiąja.*

*Sustojau. Tylu. Tik mėnulio ranka
blizga kalėjimo lange.
Tai mėnuo tėvelis padangių lanka
atėjo lankyti dukterį brangią.*

*Žvaigždės seselės sustojo ratu,
vainiką jos galvai nupynė.
Langas kryžiuotas. Lange klaiku.*

Kalėjime rauda mano tėvynė (p. 59).

Abu rinkiniai – ir *Dainos apie svyruojančius gluosnius*, ir *Kryžių Lietuva*, taip pat ir vėlesnės knygos turi nemaža pavyzdžių Borutos palinkimo iš trumpų eilėraščių pereiti į ilgesnį pasakojimą, su personažais ir fabula, tartum prozoje. Laisvam Borutos eiliavimui tai labai tinka, nes kalbos ritmas ir kūrinio architektūra, sąlygoti vidinių jausmų, čia palengva atsiskleidžia prieš skaitytoją, persunkia jo sąmonę taip, kad eilės, iš pradžių gal atrodžiusios sausos, prozaiškos, pradeda pulsuoti kaip gyvas organizmas, skambėti kaip daina. *Kryžių Lietuvoj* šitokie pasakojamieji eilėraščiai (jie per trumpi, kad juos būtų galima vadinti poemomis) ypač primena dainas dar ir todėl, kad juose būna įpinti liaudies dainų ir pasakų motyvai. Eilėraštyje „Artojų maištas“, kuris iš tiesų yra alegorija-baladė apie baudžiauninkų sukilimą, rašyta viena akim žiūrint į Nepriklausomos Lietuvos situaciją, randame tokius posmus:

*Vai dalis dalele
vargdienių artojų,
kodėl juodo vargo
niekad neužstoji?*

*Saulė pasinėrė
ir už skliautų dingo.
Žemė motinėle
ašarom užspringo* (p. 62).

Nuo baudžios laikų tematikos Boruta pereina į praeities legendą-sakmę. *Kryžių Lietuvoj* yra eiliuotas žemaičių padavimas apie bokšte uždarytos saulės išvadavimą, o kitam rinkiny *Kryžkelė prieš audrą* – sakmė apie senovės jotvingius, žuvusius beviltiškoj kovoj. Vienas iš tų jotvingių vadų, pasirodo, besąs „baisus karžygas Boruta“, mūsų poeto prosenelis. Šios didvyriškos praeities legendos turi savo atitikmenį rinkiny *Sudužusių laivų skeveldros*, kur eilėraštis „Gjōa“ pasakoja apie Roald Amundsen sėkmingą žygį į šiaurės ašigalį. Borutai ypač patinka, kad Amundsenas išplaukė slapčia naktį, per audrą, palikęs visus buržujus kreditorius bejėgiškai trypti ant kranto. Kitos baladės irgi pabrėžia prispaustųjų, engiamųjų tikrąsias ar išsvajotas pergales prieš juos užgriuvusias jėgas. Bendra orientacija į didvyrišką žygį, maištą, prispaustųjų pergalę šiek tiek plačiau atskleidžia Borutos „idėjinį pasaulį“ ir parodo jį ne siaurą marksistą, bet greičiau iškilų, tragiškai ir naiviai idealistišką, karštai mylinčios širdies žmogų, dramatiškai iškėlusį ranką prieš likimą, tartum tai būtų kokio XIX a. romantiko parašytoje graikų tragedijoje. Pats Boruta kartais skundėsi, kad jo „dalelė“ eilėrašciais užvertė kelią „sugrįžt atgalios kaiman“, o kartais gi reikalavo, kad eilėraščio vertė būtų nulemta jo socialinės, revoliucinės funkcijos. Savo bekompromisinę dvasią Boruta kartą pats aprašė su patraukliu naivumu: „Kaktomušiais per gyvenimą ėjau, už viską širdim mokėjau, tokius ir eilėraščius iš širdies rašiau...“ (p. 405). Pakilesniu tonu savo pašaukimą jis apibūdino eilėrašty „Gyvojo žodžio paminklas“ rinkinyje *Naktovidžio žvaigždės*. Mesdamas užuominą į garsiąją Horacijaus odę „Exegi monumentum“, Boruta rašo:

*Man gyvo žodžio niekas neatstos,
ir nieks perskirti negali mudu.
Neatiduočiau nei vienos dienos*

už būsimąją bronzos šimtą pūdų.

*Bet viską atiduočiau – gyvenimą ir mirtį,
kad gyvo žodžio grožį
galėčiau taip eilėraščiuos supinti,
kad jis kaip marmuras sustingtų
ir suspindėtų kaip mūs kančių vainikas.
Tada nereiktų man kitų paminklų,
nes gyvas žodis už mane prabilėtų.
Todėl ir noriu širdies krauju nupinti
tėvynei savo ir žmonijai visai
iš savo ilgesio ir jos kančių
nevystantį gyvų gėlių vainiką.*

Tik toks paminklas poetui atitinka (p. 200).

Po *Kryžių Lietuvos* Boruta pynė ir toliau tą savo vainiką daugelyje rinkinių: *Vėjas iš Baltijos* (1927–1930 metų eilėraščiai) išreiškia pasigėrėjimą Skandinavijos demokratija ir užuojautą latviams, nes šie irgi, kaip ir lietuviai, yra savųjų buržujų engiami:

*Kas dieną veža kuršiai ir latgaliai
prakaito vežimus į Rygą.
Rygoj viešpatauja biržos saivalė, –
parsiveža pusbonkį ir špygą (p. 90).*

Rinkiniai *Obelis iš Sūduvos sodo*, *Kryžkelė prieš audrą* ir *Naktovidžio žvaigždės* toliau vysto jau dabar nusistovėjusią tematiką ir poetines priemones. Borutos atveju sunku kalbėti apie jo kūrybos progresą arba, iš kitos pusės, apie stagnaciją, „išsirašymą“, nes iš tiesų poezija nebuvo jo gyvenimo centrinė ašis – jis buvo literatas, bet ne profesionalas tuo atžvilgiu, kad poezijos kaip tokios, kaip sau dalyko tobulinimas jam būtų pats pagrindinis tikslas. Galima net sakyti, kad rašytas žodis nebuvo jam net ir priemonė kokiems kitiems tikslams pasiekti, bet greičiau tik savotiška neišvengiamybė – vienintelis būdas būti savimi. Kada, bolševikų teroro priblokštas, jis dešimčiai metų nutilo, tai tuo laiku kaip ir nustojo būti Boruta, laikinai tarytum apmirė.

Paskutinis jo rinkinys *Amžina gyvenimo daina*, apimantis eilėraščius nuo 1955 iki 1961 m., aiškiai rodo, kad Boruta nė kiek nenustojo savo talento – gal net atvirkščiai, jo eilių paslėptas melodingumas, gilus lyriškas jausmas sušvelnėjo ir subrendo kaip sodo vaisius, persunktas savotiška iškankinto žmogaus melancholija ir meile. Pamokytas, kaip sovietų rojuje gyvenama, Boruta nustojo savo agresyvumo, jo rūstybės šviesa pritemo, ir savo meilę žmogui jis dabar sudėjo į atidų gyvenimo detalių apmąstymą, į vėsų džiaugsmą, žiūrint į atstatomą kraštą ir į susimąščiusį savęs ir savo gyvenimo vertybių pervertinimą. Štai kaip Boruta atidžiai stebi kuklų kaimo buities simbolį:

*Štai paprasta sena lietuviška verpstelė,
bet kiek ji man širdy atsiminimų kelia.*

Vingriu raštu kukliai išdrožinėta,

kiek meilės čia ir kiek širdies sudėta!

*Pro lapelius ramunių skleidžiasi saulutė,
kaip šypsena senos, geros močiutės.*

*O pakraštėliai vingiais išrantyti,
lyg vargų vargeliais būtų išrašyti (p. 206).*

O socialistinės statybos susilaukia tokio pasveikinimo:

*Antai Antakalnio pušynų ūkana
iš tolo žvalgosi nustebusi,
ko taip anksti –
pro ryto rūką –
Neries pakrantėm
gervių pulkas keliasi? –
Kranai naujų statybų kyla... (p. 202–203).*

Galų gale eilėraštyje „Atviras žodis savo bendraamžiui“ Boruta tartum pateikia savotišką *apologia pro vita sua*. Iš vienos pusės, jis ten kaltina save ir savąją kartą visur pasaulyje už tai, kad leidosi despotų ir melagingų pranašų suvedžiojami į kruviną pasaulinį karą, kad leido despotams žmogų paversti beteisiu gyvuliu ir kad neišsaugojo „švento pasipiktinimo žaibo ugnies“. Iš kitos pusės, Boruta atskleidžia savo giliausią motyvaciją, kodėl jis buvo revoliucionierium gyvenime; kad visos tautos:

*...galėtų visoje žemėje
gražiai kaip savo tėviškėj gyventi.*

*Todėl aš buvau ir būsiu su visais,
kurie kovoja už žmogaus šventą teisę
būti žmogum, tikru gyvenimo kūrėju,
o ne tuo dvikoju vergu,
kuris nužemintai galvą lenkia,
ar tuo bepročiu kenkėju,
kuris visko neapkenčia,
pats sau ir visai žmonijai kenkia (p. 222–223).*

Toks Boruta poetas ir įeis į mūsų rašyto žodžio istoriją: didelio talento, didelės meilės, šviesios rūstybės tragiškas žmogus.